

10 Obezřetnost je na místě

Mariam Thalos

V dnešní době nejsou bezpečnostní opatření a obezřetnost jen pouhým sloganem – představují prosperující byznys. Vlady tváří v tvář planetárním změnám klimatu, zhoršování životního prostředí a ohromným ztrátám biodiverzity podporují v nebývalé míře investice do snižování rizik. Rétoriku chladného hodnocení při řešení veřejných otázek skutečně stále více nahrazují výzvy k obezřetnosti a zavedení bezpečnostních opatření. Přestože jsou bezpečnostní opatření „v současné době zavedeným principem přístupu k životnímu prostředí, jenž převládá v právu, politice i řídicích postupech na mezinárodní, regionální i domácí úrovni a jde napříč tak rozdílnými oblastmi, jako jsou znečištění životního prostředí, toxické chemikálie, normy pro potravinářství a hygienu při práci s rostlinami, řízení rybolovu, reintrodukce druhů a obchod s divokými zvířaty,“¹ nebyly dosud jasně odlišeny od běžného řízení rizik.

V kontextu veřejného života jsou bezpečnostní opatření vnímána jako „alternativa“ či kontrast vůči řízení rizik: zajišťují, abychom zabránili možným vážným škodám, bez ohledu na chybějící vědeckou jistotu co do pravděpodobnosti, rozsahu či kauzality takových škod. Nejedná se zde o nic jiného než o otevřenou veřejnou averzi vůči rizikům.² Ještě horší je skutečnost, že je tato averze živnou půdou pro nerozlišující konservatismus, neboť lidé mají obecně raději „dávla, kterého znají“. (Přesně z tohoto důvodu jsou lidé typicky přesvědčeni o tom, že jízda autem je méně nebezpečná než let letadlem.)

Pro konceptualizaci obezřetnosti a bezpečnostních opatření však existuje několik vhodnějších způsobů. Prvním úkolem této kapitoly je ukázat, že se tyto způsoby navzájem nepřekrývají. Druhým úkolem je formulovat rozhodný důvod, který zajistí, aby byla bezpečnostní opatření brána vážně. V tomto procesu také uvidíme, že tradiční řízení rizik, známé též pod názvem analýza nákladů a přínosů (CBA), nebere obezřetnost vážně. Analýza nákladů a přínosů prostupuje v současné době do všech oblastí. Tato skutečnost dokládá nadvládu kalkulačního rozhodování, jež vyrostlo na základech britské teorie morálky dvacátého století, především utilitarismu, a jež vyvrcholilo v roce 1944 publikováním *Teorie her a ekonomického chování* Johna von Neumanna a Oskara Morgensterna (*Theory of Games and Economic Behavior*, 1944), kde se teorie, jež je nyní všeobecně známa jako *teorie očekávaného užítku*, objevila poprvé. Podle této teorie představuje *racionální* chování v praktických věcech jednoduše *maximalizaci očekávaného užítku*. A právě o to usiluje analýza rizik, přičemž to typicky provádí měřením očekávaného užítku v peněžní hodnotě. Teorie očekávaného užítku však přistupuje k riziku ve všech případech stejně: nárůst banálních rizik je postaven na roveň stejně velkému nárůstu katastrofických rizik. Takové jednání je iracionální, zejména tehdy, je-li daný katastrofický výsledek nevratný. Jestliže máme v takových případech postupovat obezřetně, musíme jít za tradiční analýzu rizik.

Formy obezřetnosti a bezpečnostních opatření

Imperativ vybízající k obezřetnosti a zavedení bezpečnostních opatření není nijak kontroverzní – je však nic neříkající. Jak by někdo mohl protestovat proti omezením nabádajícím k opatrnosti a řádné péči, aniž by tím zároveň ukazoval bezmeznou víru v bezstarostnou impulsivitu? Spornější částí nabádání k obezřetnosti a zavedení bezpečnostních opatření (anglicky *precaution*, pozn. překl.) je předpona „pre“, která předchází slovnímu základu „caution“, neboť zároveň implikuje, abychom se chovali obezřetně již a priori – tedy že má obezřetnost určitý časový aspekt či citlivost vůči času.

Předpona „pre“ především označuje, že k něčemu došlo z časového hlediska dříve. A ti, kteří nabádají k obezřetnosti či zavedení bezpečnostních opatření, nás vybízují, abychom soustředili veškeré úsilí na to, abychom – alespoň co se týče větších nebezpečí – kormidlovali svůj život s pozorností upřenou co nejvíce na před. Dávej pozor! Ale také: *Nevyčkávej s opatrností příliš dlouho!* Uplatni ji teď, či ještě předtím....

Před čím? Při jednom přečtení to musí být dokonce „předtím, než jsou přítomny všechny rizikové aspekty“. Gardiner (2006) tvrdí, že obezřetnost jakožto vůdčí *zásada*, již je potřeba zavést do rozhodovacího procesu, je atraktivní. Formuluje a zdatně obhajuje zásadu maximin v duchu Rawlse a nazývá ji hlavní zásadou obezřetnosti (Core Precaution Principle – CPP). Některým aspektům tohoto návrhu se budeme podrobněji věnovat níže. Existují však ještě nějaké další možnosti, jak se chovat obezřetně již a priori? Jsou zde přinejmenším dvě.

Ve druhém typu obezřetnosti se apriornost týká hodnot. Chovat se obezřetně v tomto smyslu například znamená mít lexikálně uspořádané hodnoty – uspořádané tak, aby ztrátu žádné jednotlivé hodnoty v první linii nemohlo převážit či jinak vykompenzovat žádné množství zisku/výhod získané ve druhé či další linii ani jakýkoli soubor takových zisků. Obezřetnost, jež nabádá k takovému jednání, bychom mohli nazvat zásadou „ženy a děti nejdříve“. Formulování zásady, jež respektuje tyto výzvy k obezřetnosti, by znělo: Uzamkněte své obavy o životní prostředí! Ochraňujte nejméně ty nejdůležitější věci (1. linie)! Je-li podstatou obezřetnosti takové chování, pak je Gardinerova hlavní zásada obezřetnosti nezohledňuje správně, přičemž je mnohem lépe vystihuje jiná zásada, kterou Gardiner odmítá (a jež je v literatuře známa jako silná zásada obezřetnosti³). Taková zásada vymezuje především teorii hodnot, explicitně jako teorii apriornosti a až sekundárně teorii obezřetnosti. Jinými slovy se zabývá specifickými hodnotami a obecně strukturou hodnot a méně obezřetností jako obecnou zásadou.

Třetí a zřejmě nejzřejmější typ obezřetnosti souvisí s časovým uspořádáním vlastního snažení – s vytvářením plánů. Při tomto typu obezřetnosti člověk neřeší, je-li na obzoru nějaká katastrofa, místo toho se zabývá tím, je-li co nejlépe připraven na neznámou budoucnost, která se může přímo hemžit riziky, zřejmě však pouze mírnými až středně velikými.

Existuje však ještě jeden způsob, jak může být obezřetnost aplikována a priori, jež si zde kvůli své důležitosti zaslouhuje zmínku. Jedná se o poddruh třetího typu, který proto nepotřebuje vlastní kategorii. Kvůli své důležitosti si však zaslouhuje pojmenování. Vybízí k opatrnosti konkrétně před potenciální nespravedlností. Obava obezřetného člověka může totiž ve svém základu být zájmem či snahou o dosažení spravedlnosti při rozhodování o nějaké morálně důležité otázce. Jako taková je tato zásada specificky orientovaná na spravedlnost a zabývá se prvořadě morálkou. Představuje však rovněž zvláštní případ třetího typu obezřetnosti uvedeného výše. Taková obezřetnost představuje starost o to, jak řídit vlastní snažení – jak plánovat – ve vztahu k potenciálním přestupkům vůči morálce. Spočívá v tomto (slovy jejího velkého obhájce):

I v případě, kdy určitá lidská činnost slibuje celkové snížení rizika, může nespravedlivě jen přesouvat rizika z jedné populace na jinou. A navíc činnosti organizací poháněných ziskem (výrobci, korporace atd.) obecně směřují k přesouvání rizik z bohatých na chudé (například činnosti finančních institucí mohou být nedostatečně regulované, avšak velké ztráty nesou daňoví poplatníci – jak k tomu v reálném životě čas od času dochází). Korporace tvoří zisk vytvářením produktů, jež nakupují ti, kdo si je mohou dovolit. Tímto způsobem hospodářské pobídky motivují korporace k tomu, aby vytvářely zisk pro bohaté, a to někdy na náklady chudých. (Hourdequin 2007, str. 190)

Je-li zde důvod k obezřetnosti, jež má být aplikována a priori, jedná se o varování, jež bere vážně praktické problémy přerozdělování – jakmile někdo něco získá, je poměrně obtížné, ne-li prakticky nemožné mu to vzít (jak ví dobře každý, kdo se někdy pokusil zvýšit daně). Tento problém tak poukazuje na obecnější problém: obecně je podstatně těžší zvrátit prostřednictvím lidské činnosti (jež bude samozřejmě předmětem morálního i politického drobného pohledu) něco nežádoucího než v prvé řadě zabránit, aby k tomu vůbec došlo. Tento záměr jednat obezřetně či zavést bezpečnostní opatření tak spočívá ve snaze zabránit výskytu nežádoucích událostí před tím, než si přejeme (z morálního pohledu), aby k nim nedošlo. (Tento instinkt k obezřetnému jednání spočívá v tom, že bereme vážně zjevnou asymetrii: že člověk není povinen odčinit nerovnoměrné rozdělení věcí, jestliže takové počáteční rozdělení věcí sám *nezpůsobil*, avšak že je povinen odčinit nespravedlnost, je-li odpovědný za to, že k ní došlo.)

Při tomto uspořádání kategorií obezřetnosti by bylo poněkud nerozumné předpokládat, že bude existovat nějaká „ústřední“ myšlenka či zásada, která obsáhne všechny jednotlivé obavy a důvody k obezřetnosti, a to i kdybychom všechny tyto obavy a důvody plně akceptovali jakožto hodné obezřetnosti, starostlivosti či dosažení určitého cíle. Ve své koncepci se totiž překrývají jen stěží. A navíc není nijak těžké si povšimnout, že v *každíčkém* bodě procesu iniciování nějaké složité činnosti lze ve vztahu k problému uplatnit exkulpující obezřetnost – od konfrontace s problémem přes jeho konceptualizaci a rozpoznání toho, co je v sázce, po analýzu potenciálních triků a aplikace rozhodovacích principů, přes potenciálně velmi dlouhý a komplikovaný proces zavedení zvoleného

postupu až k jeho realizaci. A v případech, kdy je realizace (předvídané) činnosti vtěsnána do úzkého časového intervalu, obvykle předtím existovaly možnosti předem se na takovou činnost připravit a vyzkoušet ji v praxi. Ve spleti vzájemně se překrývajících úkolů, jež představují komplex činností, neexistuje žádná tajná kapsička, kde by nebylo možno uplatnit obezřetnost.

Obezřetnost nemá střed

Na jiném místě (Thalos 2009) jsem uvedla, že obezřetnost nemá střed, protože na sebe musí z důvodu nezbytnosti brát různé podoby v závislosti na tom, jak je kdo zvyklý jednat. Například je-li někdo zvyklý jednat jako při lovu zvěře pomocí lovecké pušky – na způsob plánovitého vzorce, kterému říkám *nabíjení předem* (Thalos 2008), protože poté, co došlo k započetí činnosti, není žádná informace o tom, jak se věci vyvíjejí, použitelná, a typicky se bude točit kolem vytváření rizikových plánů, jež závisejí především na předjímání budoucnosti. Je-li namísto toho člověk zvyklý jednat způsobem, kterému říkám *koordinální plánování*, kdy může při každém kroku v průběhu procesu jednání využít zpětnou vazbu ze současného vývoje situace, pak bude jeho tendence k obezřetnosti rozptýlenější (do větší šíře) a může se projevat prostřednictvím kteréhokoli z typů popsaných výše. Je třeba zdůraznit, že moudrost tváří v tvář katastrofickému riziku – obezřetnost, chcete-li – by měla být vnímána jiným způsobem podle toho, je-li člověk uspořádán prvním či druhým způsobem. A vzhledem k tomu, že pro různé úkoly a problémy jsou vhodná různá schémata jednání a dle toho budou také vybírána, musí se i obezřetnost projevovat různě v závislosti na daném úkolu.

Obecně řečeno tedy aplikování obezřetnosti vyžaduje celkovou moudrost, která celý proces směřuje k uzavření určitého rizikového podniku. Obezřetnost se nemusí soustředit jen na jednu jedinou etapu cesty k dosažení cíle – ani na etapu „plánování“. Všechno závisí na tom, jak je „plánování“ samotné rozloženo v čase vzhledem k celému projektu.

Z toho plyne, že žádná teoreticko-rozhodovací zásada nemůže sama o sobě postihnout povahu obezřetné pozornosti. Znamená to snad, že pro obezřetnost neexistuje žádné samostatné ospravedlnění – důvod či logické vysvětlení, chcete-li? Znamená to snad, že obavy týkající se obezřetnosti spolu souvisejí jen volně a nezaslouží si jasné teoretické vymezení? Rozhodně: Ne.

Důvod k zvláštní obezřetnosti: Vyvarování se jednání je dobrým nápadem

Proti obecnému doporučení, které radí dávat si pozor, nebude zřejmě nikdo nic namítat. Ti, kdo se zabývají obezřetností, však poukazují na to, že někdy je na místě *zvláštní* obezřetnost – že existují situace (možná nepříliš časté), kdy by obezřetnost měla být *určující* či *převažující* zásadou. Z jakých důvodů je třeba postupovat obzvláště obezřetně? Proč bychom měli projevovat zvláštní obezřetnost vzhledem k nějakému potenciálnímu výsledku? Budu zde obhajovat jednoduchou odpověď: protože některé důsledky nelze vrátit zpět a některé ztráty nelze napravit.

Podle klasického pohledu v rámci vědy o rozhodování je praktické uvažování záležitostí, při které musíme zvážit všechny proměnné a která se nezabývá pouze stanovením prostředků pro realizaci jednotlivých cílů, ale též koordinací úsilí k dosažení jejich celku. Problém, jak vyřešit komplexní menu potenciálně konfliktních zájmů je zároveň ústředním (ne-li jediným) problémem, se kterým se potýká praktické uvažování. A nejopovohavnější řešení tohoto problému je úhelným kamenem současné vědy o rozhodování: teorie užitku. Tato teorie vyjadřuje maximalizační koncepci praktické racionality, podle níž je problémem konatele vybrat si mezi alternativami či „tahy“ vzhledem k nabídce tu variantu, jež nejlépe uspokojí celý soubor jeho zájmů. Koncepce souboru vzájemně seřazených zájmů leží v jádru koncepce užitku.

Teorie očekávaného užitku tvoří teoretickou páteř takzvaného *řízení rizik*. Riziko je jednotka hodnoty (běžně vyjádřená v penězích), vynásobená odhadovanou četností výskytu – pravděpodobností. Očekávaný užitek jakékoli možnosti či taktiky je souhrnem jejích potenciálních rizik – souborem rizik všech potenciálních výsledků, jež s danou možností souvisejí.

Počítáme-li očekávaný užitek (riziko v rámci řízení rizika), počítáme relativní hodnocení dané alternativy či „tahu“ ve vztahu ke *všem* svým zájmům. Doporučení získaná při analýze řízení rizik jsou tudíž podmíněna úplným doplněním užitku v matici našich zájmů, přičemž veškerá srovnání mají celostní povahu. Protože je tedy toto hodnocení založeno na všech potenciálních výsledcích, nevěnuje žádnému z nich zvláštní pozornost. Ve skutečnosti nevěnuje zvláštní pozornost žádnému z nich *jako takovému*, nýbrž pouze jejich zástupcům – jejich užitku. Je tak tudíž zcela neutrální vůči katastrofickému aspektu *jako takovému*: negativum je jednoduše negativem a pozitivum pozitivem. Pravdou je, že hodnocení jedné varianty může být lepší či horší (blíže k negativnímu či pozitivnímu aspektu) v závislosti na váze pravděpodobnosti a užitku vyhodnocovaných na základě potenciálních důsledků, avšak každé zvýšení očekávaného užitku (každé zvýšení ceny či prospěchu) je vnímáno zcela stejně jako kterékoli jiné. Výsledkem řízení rizik je tak stav, který bychom mohli legitimně nazvat vyváženým pohledem na situaci. Střízlivý či objektivní pohled. Co to znamená? Znamená to, že se jedná o nejrozumnější způsob řešení? Zcela jistě ne.

Právě tato nestrannost ve vztahu k rizikům se stejným ziskem způsobuje, že člověk nemá žádnou averzi vůči riziku jako takovému – a rovněž napadá jeho racionalitu. Nerozlišuje totiž mezi povahou důsledků. A právě tohle mám na mysli.

Řízení rizik není vůči riziku ani obezřetné (averze vůči riziku) ani přehnaně tolerantní. Vyrovnává se s rizikem spíše rovnoměrně, kdykoli na ně narazí. Zvýšení rizika, že si zadřeme třísku, je vnímáno zcela stejně jako zvýšení rizika změn klimatu. A je pravdou, že změně klimatu jako takové může být sice přisuzován menší význam, je-li však riziko zadření třísky (tj. pravděpodobnost – vážený užitek) rovno riziku změn klimatu, budou v propočtu figurovat zcela stejným způsobem. K takové situaci může dojít tehdy, jestliže se pravděpodobnosti podstatně liší. Avšak i tehdy, jestliže tomu tak není – i tehdy,

jestliže dochází v jednom případě k většímu nárůstu rizika než v jiném (přece jen existuje v případě změn klimatu nepoměrná neúčinnost, o tom není pochyb), i nadále má každé zvýšení rizika, bez ohledu na to, zda souvisí se změnou klimatu či zadřením třísky, stejnou váhu. V důsledku toho je zde jen malý prostor pro mimořádnou, ba dokonce i běžnou obezřetnost dle klasické teorie rozhodování, jsou-li známy pravděpodobnosti, dokonce i tehdy, je-li známo, že možné katastrofické důsledky jsou po realizaci dané alternativy nezvratné. Tvrdím, že tento aspekt uvažování je iracionální. Ať je důsledek sebešilenější (ať v dobrém či špatném smyslu), bylo by lepší, kdybychom věnovali zvláštní pozornost těm nezvratným důsledkům, jež leží v rámci uvažování.

Vezměme si na příklad důsledek, kdy by došlo k vyhynutí určitého druhu – druhu, jenž je v současnosti vnímán jako nežádoucí a nemá žádné osobní kouzlo, vyskytuje se na velmi malé ploše a ve velmi malém počtu. Je nám jedno nebo téměř jedno, jestli tento druh vymizí – čímž se takový důsledek stává ve skutečnosti žádoucím. Stejně jako vnímáme jeho vyhubení jako žádoucí, bylo by nicméně doporučováno, abychom věnovali zvláštní obezřetnost přístupu, který představil možnost této varianty, a to jednoduše kvůli nevratnosti takového důsledku. Jakmile dojde k vyhubení, není možnosti návratu. To, co zmizelo, už nikdo zpátky nevrátí, a to ani trošku.

Někdo může namítnout, že u problému, k němuž nyní obracím pozornost, v takovém případě nejde tolik o to, že při řízení rizik není uplatňována obezřetnost, nýbrž že nezohledňuje všechny aspekty užitku, a to přítomné i budoucí. Nyní vnímáme jako jasné, že by byl takový výsledek žádoucí, nevíme však, jak bychom vyhodnotili jeho užitek v budoucnu. Kdybychom si totiž mohli být jisti tím, že bychom jej vnímali jako žádoucí vždy, neměli bychom žádný problém s pokračováním v přístupu, jenž nastoluje pravděpodobnost vyhubení. Problém spočívá v tom, že v tomto případě je naše hodnocení (ne)užitečnosti vyhubení dočasné. Doporučení, které poskytuje tento rámec, bychom tudíž měli vnímat rovněž jako dočasné.

Ačkoli je toto hledisko správné, nezohledňuje skutečnost, že problém, na nějž poukazuji, jde *dál* než jakékoli otázky dočasnosti, jež bychom mohli ztotožnit s doporučeními daného rámce. Je vše prostupující pravdou, že všechny odhady užitku budou ve výše uvedeném smyslu vždy jen dočasné. A pro některé to platí ještě víc než pro jiné. Souhrn rozhodovacích vzorců, jenž neuznává aplikaci dočasného užitku, by tudíž představoval rozhodovací postup, jenž není použitelný pro reálný život. Z tohoto důvodu bychom měli skutečně uznat dočasný charakter doporučení, který nabízí rámec protkaný dočasnými odhady, ať se již zabýváme otázkou nezvratných dopadů či nikoli. A právě tuto otázku nezvratných dopadů zde mám na mysli především.

V rámci celkového rozsahu současné teorie rozhodování skutečně funguje zásada obezřetnosti, kterou jsem zde představila.

Formulace obezřetnosti

Kolem obav souvisejících s katastrofálním rizikem se zformoval rozsáhlý průzkum, který zarámovali právní badatelé, jako např. Heinzerling a Ackerman (2004) a Sunstein (2002-3, 2005). Tyto práce srovnávají tradiční metody analýzy rizik především se špatně definovanými či nejednoznačnými alternativami. V této literatuře najdeme jen málo zmínek, na nichž by byl patrný kontrast mezi obezřetností a běžným řízením rizik. Vyčnívají zde však dva přístupy.

Minimax

Gardinerovu koncepci minimax (2006) jsem již zmínila výše. Můžeme dle ní uplatňovat obezřetnost v případech, kdy nejsou známy žádné pravděpodobnosti výsledku tak, že vyloučíme ty varianty, jež obsahují možnost nepřijatelných důsledků. Tento návrh figuruje výrazně v *Teorii spravedlnosti* Johna Rawlse (1971). Pro vyloučení těchto možností hovoří tři podstatná kritéria:

(1) Podmínka „nepřítomnosti spolehlivých pravděpodobností“ je splněna tehdy, jsou-li pravděpodobnosti možných důsledků neznámé, nebo máme-li důvod takovým propočtům nedůvěřovat.

(2) Je-li mnoho v sázce, existují následně „nepřijatelné důsledky“.

(3) Podmínka „nestarat se příliš o zisk“ je splněna, když (Rawlsovými slovy): „osoba, která se rozhoduje, má takovou koncepci dobra, že se stará jen velmi málo, pokud vůbec, o to, co by mohla získat nad rámec minimálního příjmu, kterým si může být jista v případě, že se bude držet pravidla minimax. Nestojí jí za to riskovat kvůli vzdálenější výhodě, především tehdy, kdy se může ukázat, že přijde o něco, co je pro ni důležité“.⁴

Při společném splnění všech těchto kritérií dochází k zamítnutí daného přístupu.

Zde se evidentně dostáváme k počátku opravdové obezřetnosti. Tento návrh však nemá obhajobu v případě, kdy jsou pravděpodobnosti známé nebo je lze rozumně dobře odhadnout, a takových případů je nepřeberně. Máme však dobrý důvod domnívat se, že i v takových případech je obezřetnost na místě. V takových případech však není postup dle koncepce minimax vhodný a doporučení této koncepce by byla nejpravděpodobněji v rozporu s použitelnými analýzami rizika.

Bayesovy nejhorší případy

Bayesova teorie rozhodování (BDT) má oproti tomu odlišný způsob přístupu k pravděpodobnostem: vede člověka k tomu, aby si pravděpodobnosti jednoduše vyhodnotil - aby podle svého uvážení či náhodně stanovil, je-li daná frekvenční informace k dispozici či nikoli. Tato strategie vychází z takzvaného *subjektivistického* přístupu k pravděpodobnosti, dle kterého odhady pravděpodobnosti nemusejí vycházet z relevantních relativních frekvencí. Proto může tato teorie vyhovovat zájmu o obezřetné jednání, když člověka nabádá k tomuto jednání: „Při subjektivním vyhodnocování

pravděpodobností dávejte pozor na to, abyste postupovali obezřetně.“ Jde tu o to, že lze zájem o obezřetnost uspokojit v rámci této „subjektivity“, již je umožněno vložit se do odhadu pravděpodobností (Charest 2002). Tuto obezřetnost lze realizovat například upřednostněním (v pravděpodobnosti) nejhorších výsledků.

Tento přístup je však teoreticky podmotivován. Spíše než by tato strategie obezřetnost přibližovala, jednoduše ospravedlňuje arbitrárnost. Umělá inflace pravděpodobností scénáře nejhorších případů sjednocuje obezřetnost s lhostejností co do skutečné pravděpodobnosti. Obhájci této teorie mohou namítnout, že spíše než by tento přístup sjednocoval pravděpodobnost s obezřetností, je vhodnější vnímat jej jako přístup, který „modeluje“ spor mezi jednotlivými stranami o tom, je-li obezřetnost zaručena, a že je třeba spor vnímat ve vztahu k dřívějším pravděpodobnostem, co se týče „nejhoršího scénáře“.

Správná odpověď zde samozřejmě zní tak, že vzhledem k dřívějším pravděpodobnostem nemusí existovat vůbec žádný rozdíl, a to ani v případech, kdy panuje silná neshoda o tom, jak k obezřetnosti přistoupit. Účastníci sporu o obezřetnost totiž nerozporují fakta případu co do jejich pravděpodobnosti, nýbrž se neshodují na tom, je-li i v případě, kdy hrozí nevratná katastrofa, moudré postupovat obvyklým způsobem beze změny, způsobem, který vychází z řízení rizik.

Přístup BDT tak zatemňuje povahu sporu. Spor se netýká odhadu pravděpodobnosti katastrofy (kterou lze vyložit vědecky). Týká se toho, co bychom měli dělat v situacích, kdy hrozí (více než pravděpodobně nevratná) katastrofa. Obhájci „přijetí“ scénáře nejhoršího případu jsou prostě rozséváči strachu, kteří se nesoustředí na realistické hrozby. Takový postup je nebezpečný, protože aktivně ruší rozdíl mezi realistickou hrozbou a hrozbou vzdálenou či marginální. Rozdíl mezi nimi pak přestává být měřitelným.

My však voláme po přístupu, jenž nám umožní přistupovat k nevratným důsledkům jinak než k těm, které zvrátit lze, ačkoli to obnáší stejná rizika.

Nevratnost jako důvod k obezřetnosti

Potřebujeme přístup, který nám umožní přistupovat k nevratným důsledkům jinak než k důsledkům vratným. Velmi vážně se tímto přístupem zabývá Richard Posner (2004). Navazuje na práci Arrowa a Fishera (1974) a ve své práci z roku 2004 prosazuje koncepci „získání možnosti navíc“ – přijetí strategie, která nám zabrání v tom, abychom se přiblížili nebezpečně blízko potenciálně nevratným důsledkům, čímž získáváme čas (i jiné prostředky) k tomu, aby se takové důsledky staly méně pravděpodobnými, což slouží k tomu, abychom „přivodili změnu“ užitku v takovém směru, jímž zabráníme nevratným ztrátám – jinými slovy abychom rozšířili či modulovali rozsah ztrát měřítkem jejich nevratnosti. Toto pojetí je v opozici vůči výše uvedenému bayesiánskému modelu, který

doporučuje rozšíření pravděpodobnosti na základě toho, jak moc se obáváme důsledků, čímž sjednocuje dvojznačnost při hodnocení pravděpodobnosti s obezřetností.

Účinkem získání možnosti navíc je skutečnost, že „očekávanou výhodu nevratného rozhodnutí je třeba upravit tak, aby odrážela ztrátu možností, již s sebou nese“ (Arrow a Fisher 1974, str. 319). Fisher (2001) tento návrh zobecňuje takto: „Je-li problém rozhodování charakterizován (1) nejistotou týkající se budoucích nákladů a výhod alternativ, (2) vyhlídek na vyřešení či snížení nejistoty v průběhu času, a (3) nevratností jedné či více alternativ, získává vratná alternativa (alternativy) hodnotu navíc, tj. hodnotu volby.“

Fisher je bezpochyby veden dojmem, že toto vážení navíc není konceptuálně snadné: „je třeba poznamenat, že výpočet „korekčního faktoru“ či hodnoty volby v empirické aplikaci není vůbec snadné a vyžaduje znalost příslušného rozdělení pravděpodobnosti výhod a nákladů a toho, jak se toto rozdělení vyvíjí v čase. Alespoň je však jasný kvalitativní výsledek, že standardní srovnání čisté současné hodnoty či výhod/nákladů je předpojaté ve prospěch nevratné alternativy“.

Zdá se tedy, že panuje široká shoda na tom, že má smysl zvažovat nevratné důsledky jiným způsobem. Dokonce i Sunstein, jehož skepticismus je tváří v tvář nevratnosti přímo hmatatelný jako dostatečný důvod pro zavedení silné koncepce obezřetnosti (viz zejména práce z roku 2005 a 2007), nicméně a netypicky píše: „Chybí nám algoritmus pro zavedení zásady, [která nás zajistí před nevratnými katastrofickými důsledky]. Měli bychom však být schopni říci, že je-li škoda nevratná, může být na místě zvláštní obezřetnost a že je často na místě „získat“ určitou možnost navíc, abychom zachovali budoucí flexibilitu, a že si ztráta oblíbených a kvalitativně jedinečných statků zaslouží zvláštní pozornost.“ (2007, str. 189) Tím jsou kostky vrženy ve prospěch celé řady způsobů ochrany životního prostředí.

Je však „získání možnosti navíc“ tím nejlepším způsobem, jak se vypořádat s nezvratností – poté, co jsme uznali, že možnost katastrofy vyzývá v rámci obecného analytického kontextu rizik k jinému chování? Na odpověď je stále ještě příliš brzy. K tomuto přístupu dosud neexistují žádné vážné alternativy. Někdy je opravdu skutečnost nevratnosti sama o sobě jako důvod k obezřetnosti podceňována. Někdy se například tvrdí, že kdyby byla nevratnost tím nejlepším důvodem k tomu, abychom se tváří v tvář katastrofě chovali obezřetně, o to horší je pak odůvodnění obezřetnosti. Tato argumentační linie se objevuje často v Sunsteinových pracích na toto téma (2005, 2007). Sunstein tvrdí, že nevratnosti jsou všude. Ať vymýtíme prales či nikoli, každá z těchto variant vede svým způsobem k nevratnému důsledku. Každá smrt je nevratná. A skutečnost, že rozhodnutí činíme v reálném čase, činí v důsledku každé rozhodnutí nevratným: „Hraji-li dnes v 11h tenis, nelze toto rozhodnutí zvrátit a to, co jsem v tu chvíli mohla dělat jiného, je nenávratně ztraceno. Postaví-li vláda v květnu v severní části New Yorku novou dálnici, bude toto konkrétní rozhodnutí nevratné, i když je možné tuto dálnici vyměnit či odstranit.“ (2005)

Sunsteinova argumentace k této otázce je lákavá, jak již naše analýza obezřetnosti dosud ukázala. Je pravdou, že je každé přijaté rozhodnutí vykoupeno ztrátou jiných možností. Na každou cestu, pro kterou jsme se rozhodli, připadá alespoň jedna jiná, kterou jsme nechali být, a jednou utracené peníze už člověk nikdy zpátky nevidí. O to však u nezvratnosti nejde. Neboť budoucnost může i přesto zahrnovat možnosti, jež se velmi podobají těm, které jsme při dřívější příležitosti zahodili. Kromě toho je již cena možností součástí propočtů, které při rozhodování provádíme. Špatným rozhodnutím se snažíme zabránit především proto, že každá možnost něco stojí. A právě tato skutečnost odpovídá našemu smyslu pro obezřetnost, k němuž není potřeba žádná další zvláštní pozornost. Tento druh obezřetnosti na sebe bere řadu různých forem. Například péče, kterou věnujeme včasnému plánování nebo zajištění hlavní přednosti pro naše zájmy, postačuje k tomu, aby zmírnila naše starosti o ceně, kterou za danou možnost musíme zaplatit.

Starosti o nevratnost důsledků se na druhé straně týkají specifických a nečekaných kalamitních důsledků, pro která neexistují žádná známá řešení. Jedná se ve skutečnosti o „smrti“ a další formy zániku – zhoršování životního prostředí, rozpad a zánik, nevratné ubývání ledovců a ztráty, které nejsme schopni napravit pomocí známých technologií či zdrojů. Tato nevratnost je v sázce. Abych tento bod zdůraznila, vezmu si na pomoc rozlišovací nástroje. Co se týče základní myšlenky, navazují zde na práci behaviorálních ekonomů Christophera Hsee a Elke Weberové (1999).

Řekněme, že je konatel *zabezpečen* tváří v tvář danému zdroji *S* pouze tehdy, jestliže může očekávat, že jestliže hladina *S* poklesne pod potřebnou úroveň, lze tento pokles nějakým způsobem doplnit. Zabezpečení je tedy způsobem, jakým jsou vaše zdroje rozděleny mezi věci, jež máte v určité rozhodovací situaci v sázce – odkud tyto zdroje pocházejí. Souvisí to s tím, jak jste *vystaveni* působení určitých svých hodnot či potřeb. Mít zabezpečení znamená být v pozici, kdy jste schopni doplnit to, co vám ve chvíli nouze chybí nebo může chybět. Nejste chráněni, jestliže jste si zvolili nesprávný lék (s nefungujícím účinkem, například jestliže jste dostali chybné informace o jeho účinnosti) nebo jste si zvolili nesprávnou kariéru. Můžete získat *kompensaci*, *nikoli* však zabezpečení. Zcela stejným způsobem vám může zdravotní stav, nedbalost či životní pojištění může poskytnout kompenzaci, nikoli však zabezpečení tváří v tvář délce života, zdraví a uspokojivému výkonu. Žijete-li ve správném rámci spolupracujících vztahů s partnerem či komunitou, můžete cítit zabezpečení konkrétně například v péči o své děti. A pomocí stejných mechanismů komunitního života můžete cítit obdobné (a opět poněkud specifické) zabezpečení, co se týče zajištění potravy, přístřeší a zdravotní péče.

Obavy týkající se nevratnosti se tudíž týkají toho, že některá rizika podstupujeme tak, že jsme jim příliš dáni všanc a přitom máme za zády je malé zabezpečení. Proto je na pořadu dne zvláštní obezřetnost. V současné podobě řízení rizik však neexistuje žádný rozdíl mezi riziky, jež podstupujeme se zabezpečením a bez něj.

Zůstává pravdou, že oblast zvláštní obezřetnosti – oblast, kterou chceme zahrnout do kategorie nezabezpečených katastrofických rizik – je stále obtížné nějak koncepčně systematizovat. Současní badatelé však nejsou příliš ve sporu o tom, jestli sem některá rizika patří či nikoli, přičemž některé z těchto sporů jsem probrala výše. Sunstein má samozřejmě pravdu: každý zánik představuje nevratnost. Někdy je dokonce nevratnost na obou stranách otázky: dáme-li se vpravo, může to vést k jednomu typu nevratného důsledku, dáme-li se vlevo, můžeme způsobit jiný nevratný důsledek. Nezabývá nás to však nutností brát obě tyto nevratné situace vážně. Spíše je to důvodem k tomu, abychom nevratným důsledkům věnovali větší, nikoli menší pozornost. A snad je to i důvodem k tomu, abychom měřili závažnost samotných nevratných důsledků pomocí stupnice (případně i několikastupňové).

V rozhodovacím rámci, který přistupuje k jednotlivým rizikům stejně a žádné nevnímá jako zvláštní, existují dobré důvody vyslechnout si tváří v tvář potenciálně nevratným katastrofickým důsledkům výzvy k obezřetnosti. Sečteno a podtrženo: V současných rámcích řízení rizik dosud s výjimkou Posnerova návrhu na získání možnosti navíc neexistuje skutečné místo, kam bychom vložili zvláštní obezřetnost ve vztahu k nevratnosti. Shodneme-li se na důležitosti zvláštní obezřetnosti ve vztahu k nevratnosti, je na čase se velmi konkrétně zamyslet o způsobech, jakými by bylo možno zavést obezřetnost tváří v tvář katastrofickým rizikům do řešení veřejných záležitostí. Přístup získání možnosti navíc je třeba rozpracovat podrobněji. Ve skutečnosti by bylo třeba prozkoumat a porovnat celou řadu takových přístupů. Cokoli jiného je nezodpovědné. A času není nazbyt.

Poděkování

Je mi potěšením, že mohu vyjádřit své poděkování svým přátelům a kolegům, kteří mě podporovali při rozvoji myšlenek na toto téma. Poděkování si zasluhují Chrisoula Andreou, Mark Colyvan, Leslie Francis, Steve Gardiner, Matt Haber, Anya Plutynski, Jo Wolff, členové katedry filosofie a Střediska pro základy věd (univerzita v Sydney, září 2007), účastníci projektu Etika rizik (University College, Londýn, září 2008), účastníci Konference o etických aspektech rizik (Technická univerzita v Delftu, červen 2006) a série pracovních přednášek při Tanner Humanities Center (Univerzita v Utahu, říjen 2008). Část výzkumu v této oblasti podpořila Národní vědecká nadace v rámci grantu č. SES-0957108.

Poznámky

1. Projekt zásady obezřetnosti (<http://www.pprinciple.net/index.html>).
2. Gardiner (2006) tvrdí, že vůdčí myšlenkou („jádrum“) obezřetnosti je zásada minimax – zásada averze vůči riziku, kterou představil John Rawls v *Teorii spravedlnosti*. Zdá se, že Sunstein (2005, str. 152ff.) tuto argumentaci podporuje. Thalos (2009) koncepci obezřetnosti jako averze vůči riziku kritizuje.

3. Viz rovněž Soule 2000.

4. Dle citace, kterou uvádí Gardiner (2006, str. 47).